

Nieuw onderzoek op het sitecomplex langs de Molse Nete te Lommel

Thierry VAN NESTE, Wouter YPERMAN, Bart VANMONTFORT, Marijn VAN GILS & Ferdi GEERTS

Samenvatting

Voorafgaand aan de inrichting van het bedrijventerrein «Kristalpark III» te Lommel vond tussen half juni en eind september 2009 een grootschalig booronderzoek plaats ten noorden van de vallei van de Molse Nete. Een terrein van ongeveer 11 ha groot werd onderzocht door middel van veldkartering, paleolandschappelijke boringen en een 4000-tal boringen met de megaboor. De bewaringstoestand van de bodem werd in kaart gebracht en bleek zeer variabel te zijn. Op een enkele plaats bevond zich onder de podsolbodem een paleobodem, de zogenaamde Usselobodem. De aanwezigheid van een uitgestrekt steentijdsitecomplex werd geattesteerd. Zeer waarschijnlijk strekt het zich in de tijd uit van het finaalpaleolithicum tot en met het laatneolithicum.

Trefwoorden: Limburg, Lommel, Molse Nete, finaalpaleolithicum, mesolithicum, booronderzoek.

1. Situering van het onderzoeksterrein

Het gebied van de Molse Nete ligt in het zuidwesten van Lommel, nabij het gehucht Kattenbos en vlakbij de waterscheidingslijn tussen Schelde- en Maasbekken. De vallei van de Molse Nete tekent zich af als een depressie die stroomafwaarts sterk verbreedt en zich een weg baant vanaf het Kempens Plateau naar de westelijk gelegen Kempense Vlakte. Deze vallei draineert naar de Grote Nete en maakt aldus deel uit van het Scheldebekken.

Ten zuiden van de vallei treffen we het landduinencomplex van de Kattenbosserheide aan. Deze landduinen zijn thans voor een groot deel beplant met dennenbossen. Ten noorden van de vallei strekt zich het landduinencomplex van de Einderheide uit. Dit gebied maakte vanaf 1881 deel uit van het industrieterrein van de springstoffenfabriek «La Forcite» (later «Poudreries Réunies de Belgique» ofwel PRB). Het terrein werd in deze periode deels verstoord door de constructie van opslagbunkers. Momenteel wordt op dit terrein door de Limburgse Reconvertiemaatschappij (LRM), Nyrstar en de stad Lommel een industrieterrein ontwikkeld met een oppervlakte van ongeveer 240 ha, dat deel zal uitmaken van het Lommelse Kristalpark.

2. Historiek van het onderzoek

In oktober 1934 trof Theo Caris de eerste prehistorische artefacten langs de Molse Nete aan (Geerts, 1981), wat meteen de aandacht van de toenmalige wetenschappers trok (Hama-Nandrin et al., 1935). De

site werd Lommel - 2 en later Lommel - Vosvijvers genoemd. De exacte locatie van de vondsten op de voormalige terreinen van de springstoffenfabriek PRB is onbekend (fig. 1:1).

Tussen 1965 en 1976 werden op hetzelfde terrein opnieuw artefacten ingezameld bij het graven van grachtjes rond de opslagbunkers (Geerts, 1981). Deze vindplaats wordt, naar de ontdekker, site *Foblets* genoemd.

In 1982 werd op een akker, net ten zuiden van de PRB-terreinen, een mesolithische site opgegraven door het Laboratorium voor Prehistorie van de K.U.Leuven (Lommel - Vosvijvers 3; Geerts 1984; fig. 1:2). In 1985 werd net ten zuiden van Lommel - Vosvijvers 3, aan de overzijde van de zandweg, de mesolithische site Lommel - Vosvijvers 4 opgegraven toen een weiland in akkerland zou worden omgezet (Geerts, publicatie in voorbereiding).

In het kader van een prospectieproject naar goed bewaarde steentijdsites in de Kempen werden 1.100 m ten oosten hiervan artefacten opgeboord uit een goed bewaarde podsolbodem, wat deed vermoeden dat we met een zeer uitgestrekt en potentieel goed bewaard sitecomplex te maken hebben (Van Gils & De Bie, 2001, 2002; fig. 1:3). Naar aanleiding van de aanleg van een gasleiding doorheen de vallei werd in 2003 opnieuw 850 m naar het oosten een waarderingsonderzoek van de bedreigde zone uitgevoerd door middel van megaboringen, gevolgd door een opgraving. Ook op de akkers tussen deze zone en de boorvondsten van 2001 werden verschillende vondsten aan de oppervlakte gedaan. Dit bevestigde de uitgestrektheid en rijkdom van de sites langs de Molse Nete (Van Gils & De Bie, 2003; fig. 1:4).

Na de bekendmaking van de plannen om in deze zone een industrieterrein aan te leggen, werd bijkomend een terreininspectie verricht door medewerkers van het VIOE, het Agentschap R-O Vlaanderen en Erfgoed Lommel. Op een zandweg met matige zichtbaarheid langs de zuidelijke afsluiting van het terrein werden heel wat artefacten aan de oppervlakte aangetroffen (fig. 1).

De beschrijving van het materiaal maakt melding van kernen, afslagen, klingen en werktuigen, waaronder spitsen, schrabbers en geretoucheerde klingen, in silex en wommersomkwartsiet, en vele fragmenten van kwarts kookstenen. De veelvuldige aanwezigheid van montbanidebitage en wommersomkwartsiet wijzen op een laatmesolithische occupatie, maar enkele neolithische elementen werden eveneens aangetroffen. Aanwezigheid van finaalpaleolithische artefacten zoals in de collectie van Lommel - Vosvijvers kan zeker niet uitgesloten worden.

Op de LRM-terreinen bevinden zich daarbuiten

nog twee steentijdvindplaatsen: Lommel - *Station Werkplaatsen* (fig. 1:5) en Balen - *Fabrieken* (fig. 1:6). De vondstomstandigheden van beide zijn slecht gekend. Ze zijn te ver van de vallei van de Molse Nete gelegen om deel uit te maken van het sitecomplex dat deze flankiert, en het is niet duidelijk wat hun relatie met het landschap kan zijn.

In 2007 ondernam Vanessa Gelorini (UGent) in opdracht van de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) een paleoecologisch en geomorfologisch onderzoek van de vallei van de Molse Nete. Het belangrijkste resultaat van dit onderzoek is dat het gebied in het verleden eerder een natte depressie was en dat er zeker geen sprake was van een echte rivierbedding. Uit ¹⁴C-dateringen bleek dat de veenlaag en het kleiig veen in de vallei van de Molse Nete een ouderdom had tussen 2880 en 2200 cal BC, wat overeen komt met het laatneolithicum. Het landschap ontwikkelde in die periode van een zeggemoeras naar een broekbos (Gelorini et al., 2007, 2008).

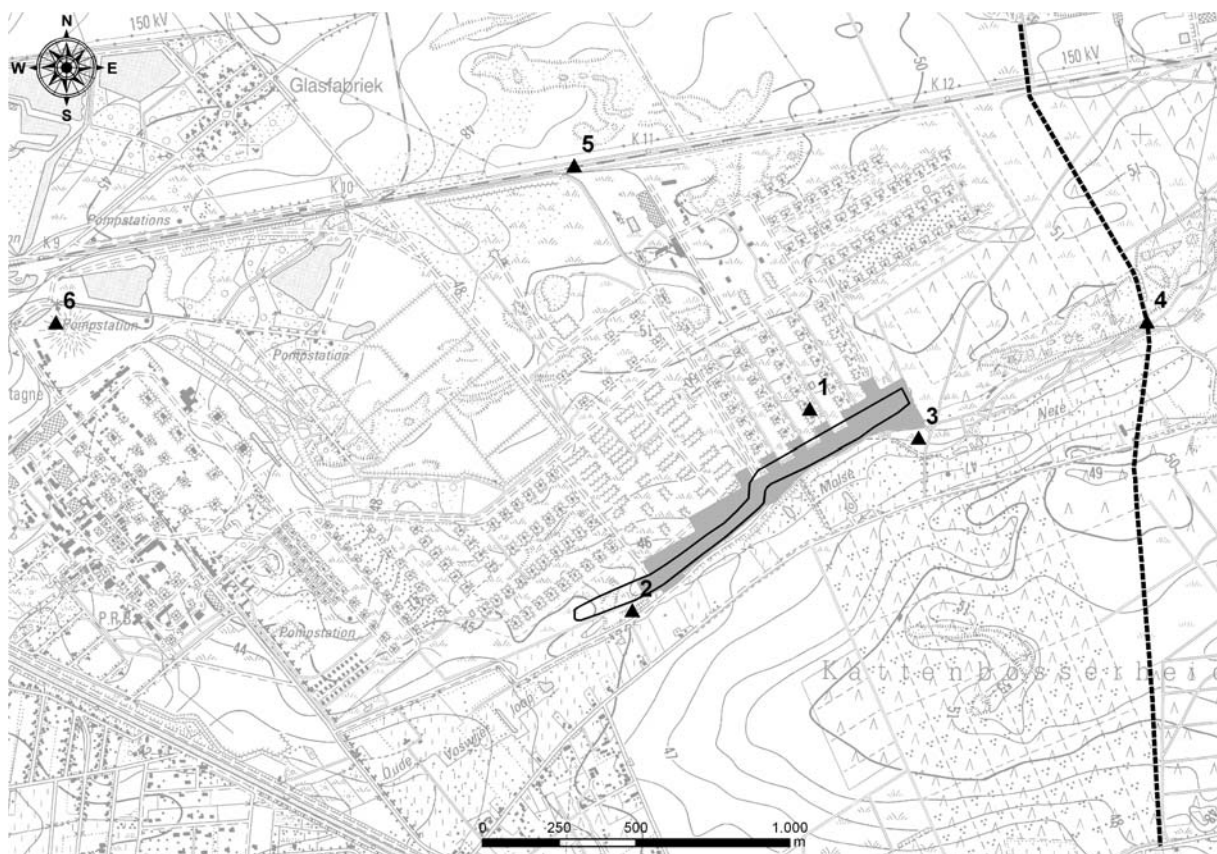

Fig. 1 – Lommel: lokalisatie van het onderzoeksgebied op de topografische kaart. Legende: 1. Lommel - Vosvijvers, site Foblets; 2. Vosvijvers 3, Vosvijvers 4; 3. Boorvondsten uit 2001; 4. Boorcampagne en opgraving op het Fluxys-tracé; 5. Lommel - *Station Werkplaatsen*; 6. Balen - *Fabrieken*. Stippellijn: tracé gasleiding (2003). Omliggende zone: verspreiding artefacten teruggevonden bij de oppervlaktekartering. Grijszone: onderzoeksgebied boorcampagne (zie fig. 2).

3. Nieuw booronderzoek

Voorafgaand aan de inrichting van het bedrijventerrein vond tussen half juni en eind september van dit jaar een grootschalig vooronderzoek plaats met als doel de aanwezigheid van het sitecomplex te bevestigen en de uitgestrektheid en de bewaringstoestand ervan te bepalen. Hiervoor werd een megaboorderzoek aangevuld met een veldkartering en een reeks paleolandschappelijke boringen. Dit onderzoek werd uitgevoerd in de zuidelijke strook van het te ontwikkelen gebied, in de zone het dichtst bij de Molse Nete gelegen en waar oppervlaktevondsten de aanwezigheid van het sitecomplex aangaven. Vanuit deze strook werd verder naar het noorden uitgebreid om de noordelijke grens van de site te bepalen.

De archeologische boringen werden uitgevoerd met behulp van een zogenaamde megaboor (edelman boor met diameter 20 cm) in een geschrinkt grid van 5 bij 6 m. Vervolgens werd het opgeboorde sediment droog uitgezeefd op een zeef met maaswijdte 3 mm, en onderzocht op archeologische indicatoren. Het bodemprofiel werd telkens geregistreerd om een kartering van de bodembewaring mogelijk te maken. Deze methode bewees in het kader van een grootschalig inventarisatieproject in de Kempen de meest efficiënte aanpak te zijn van dit soort vondstlocaties (De Bie & Van Gils, 2009). Het resultaat van deze methode is een spreidingsplan van boringen met aanduiding van het aantal vondsten per boring.

4. Resultaten

Het gebied wordt gekenmerkt door een erg variabele bodembewaring. In de best bewaarde zones is een volledig podsolprofiel bewaard gebleven. Andere zones worden gekenmerkt door een eenmalige verploeging van de top van deze podsol of door een sterkere verstoring die te relateren is aan de constructie en/of afbraak van de opslagbunkers.

Overal in het onderzoeksgebied werden archeologische resten aangetroffen, vaak in voor dit type onderzoek uitzonderlijk grote hoeveelheden (fig. 2). Het betreft nagenoeg uitsluitend lithische artefacten in zowel silex als wommersomkwartsiet. Ander aangetroffen materiaal betreft verbrande kwarts en enkele stukken van een polijststeen. Inherent aan de onderzoeksmethode is de afwezigheid van veel diagnostisch materiaal en er kan dan ook nog geen nauwkeurigere datering

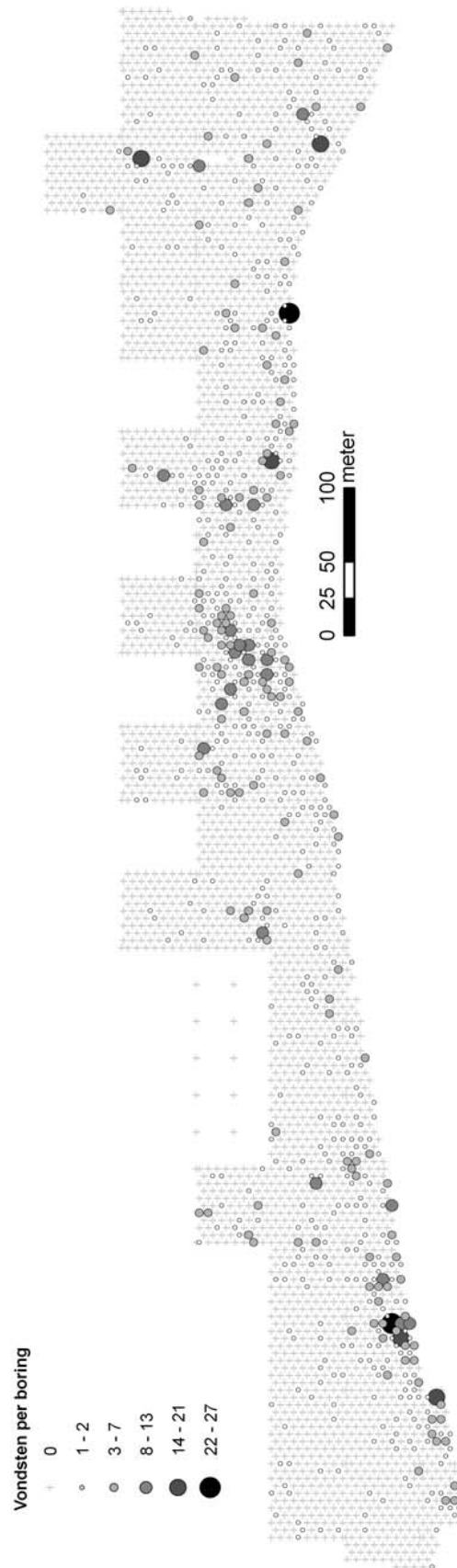

Fig. 2 — Lommel - Kristalpark:
resultaten van de archeologische boringen.

naar voor geschoven worden voor bepaalde zones. Wellicht betreft het voornamelijk resten van mesolithische bewoning met uitlopers in het vroege neolithicum. Een voorafgaande finaalpaleolithische aanwezigheid blijkt uit enkele artefacten die nabij of aan het oppervlak zijn aangetroffen. Een enkele boring leverde bovendien lithische artefacten op vanop grotere diepte (dieper dan 60 cm), uit een wit zandige bodem-horizont die eveneens houtskool bevat. Mogelijk betreft het hier finaalpaleolithisch materiaal dat bewaard is in een afgedekte paleobodem (zogenaamde Usselobodem).

De resultaten tonen het nagenoeg continue voorkomen aan van concentraties over de ganse lengte van het onderzoeksgebied. Lateraal concentreren de meeste positieve waarnemingen zich in een zone van ca. 50 m ten noorden van de zuidelijke grens van het onderzoeksgebied. Ten noorden van deze lijn vermindert het aantal positieve boringen stelselmatig. Hierdoor kunnen op basis van de vondsten een tweetal zones worden onderscheiden: één ruwweg ten zuiden van de 50 m grens met een hoge dichtheid aan concentraties in een min of meer continue verspreiding, en één ten noorden van deze grens waar regelmatig nog concentraties aangetroffen worden.

In plaats van de aanwezigheid van één of meerdere steentijdsites, kan dan ook best worden gesproken van een aaneengesloten «sitecomplex» dat oost-west over het gehele terrein doorloopt zonder duidelijke «lege» zones. Wellicht maken ook de vondsten uit het eerder onderzoek langs de Molse Nete deel uit van hetzelfde sitecomplex (zie historiek onderzoek). Uit grootschalig inventarisatieonderzoek sinds 1999 is gebleken dat deze situatie met grote finaalpaleolithische en mesolithische sitecomplexen op iets hoger gelegen, droge ruggen langs open water typisch is voor de steentijd van de Kempen (De Bie & Van Gils, 2009).

5. Conclusie

Het archeologisch vooronderzoek langs de Molse Nete naar aanleiding van de inrichting van het bedrijventerrein Kristalpark III stelt de aanwezigheid van een uitgebreid sitecomplex uit de steentijd vast op de hoger en droger gelegen duinruggen ten noorden van de vochtige depressie van de Molse Nete. Dit sitecomplex omvat wellicht resten van steentijdsites vanaf het finaalpaleolithicum tot en met het neolithicum.

In het kader van de verdere ontwikkeling van het gebied is een (gedeeltelijke) vrijwaring van het sitecomplex de beste keuze voor het erfgoed. Indien dit niet mogelijk blijkt dringt een grootschalige opgravingscampagne zich op. Dit zal, in combinatie met de reeds uitgevoerde onderzoeken uit het verleden, wellicht meer licht kunnen werpen op tal van onderzoeksvragen rond de vorming, structuur en betekenis van deze sitecomplexen, en ons in staat stellen om een beter beeld te krijgen van de menselijke aanwezigheid in deze streek tijdens de prehistorie.

Dankwoord

Het onderzoek werd uitgevoerd door de Eenheid Prehistorische Archeologie van de K.U.Leuven. Marijn Van Gils (VIOE) en Ferdi Geerts (Erfgoed Lommel) adviseerden het team. De opdrachtgevers van het onderzoek zijn de bouwheren van het industrieterrein (LRM, Stad Lommel en Nyrstar). Tijdens de werken konden we rekenen op een erg goede samenwerking met hen en met het bedrijf VBG dat voor de aanleg van het industrieterrein instaat.

Zeer veel dank aan iedereen die deelnam aan het terreinwerk en zijn/haar steentje bijdroeg aan het voltooiën van dit vooronderzoek.

Bibliografie

DE BIE M. & VAN GILS M., 2009. Mesolithic settlement and land use in the Campine region (Belgium). In: S. B. MCCARTAN, R. SHULTING, G. WARREN & P. WOODMAN (eds), *Mesolithic Horizons: Papers presented at the Seventh International Conference on the Mesolithic in Europe, Belfast 2005*, Oxford.

GEERTS F., 1981. *Enkele epipaleolithische en mesolithische sites te Lommel en omgeving*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.L, Leuven.

GEERTS F., 1984. Lommel – Vosvijvers 3, a Late Mesolithic Settlement. *Notae Praehistoricae*, 4: 61-64.

GELORINI V., MEERSSCHAERT L., BATS M., BOUDIN M., CALJON L., VAN STRYDONCK M., CROMBÉ P. & THOEN E., 2007. *Archeologisch en paleoecologisch onderzoek in het landinrichtingsproject Grote Netegebied voor de inrichtingsplannen Kempisch Plateau en open ruimte tussen Hechtel en Eksel*, UGent Archeologische Rapporten 6, Gent.

GELORINI V., MEERSSCHAERT L., BATS M., CALJON L., BOUDIN M., VAN STRYDONCK M., CROMBÉ P. & THOEN E., 2008. Laatneolithische landschappelijke ontwikkeling van de vallei van de Molse Nete. *Notae Praehistoricae*, 28: 113-124.

HAMAL-NANDRIN J., SERVAIS J. & LOUIS M., 1935. Nouvelle contribution à l'étude du préhistorique dans la Campine limbourgeoise (Belgique). *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, 32: 175-203.

VAN GILS M. & DE BIE M., 2001. Prospectie en kartering van laat-glaciale en vroeg-holocene sites in de Kempen: resultaten van de boorcampagne 2001. *Notae Praehistoricae*, 21: 77-78.

VAN GILS M. & DE BIE M., 2002. *Prospectie en kartering van laat-glaciale en vroeg-holocene sites in de Kempen*. Boorcampagne 2001, IAP-rapporten, 12, Zellik.

VAN GILS M. & DE BIE M., 2003. Een uitgestrekt Laat-Mesolithisch site-complex langs de Molse Nete in Lommel. *Notae Praehistoricae*, 23: 67-69.

Thierry Van Neste
Wouter Yperman
Bart Vanmontfort
Eenheid Prehistorische Archeologie (K.U.Leuven)
Celestijnenlaan, 200^E bus 2409
BE - 3001 Leuven (Heverlee) (België)
Thierry.VanNeste@arts.kuleuven.be
Wouter.Yperman@arts.kuleuven.be
Bart.Vanmontfort@ees.kuleuven.be

Marijn Van Gils
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
& Eenheid Prehistorische Archeologie
Celestijnenlaan, 200^E bus 2409
BE - 3001 Leuven (Heverlee) (België)
Marijn.VanGils@arts.kuleuven.be
Marijn.VanGils@rwo.vlaanderen.be

Ferdi Geerts
Erfgoed Lommel vzw, De Kolonie
Archeologisch en Historisch Museum
Kolonie, 77
BE - 3920 Lommel (België)
Ferdi.Geerts@erfgoedlommel.be